

DUÁLNÍ IDENTITA A KREATIVITA: Jak procesy duální identity posilují kreativitu

Abstrakt

V této práci se budeme zabývat teoretickým modelem vysvětlujícím souvislost mezi duální sociální identitou a kreativitou. Popíšeme, jak jedinci během kulturní adaptace střídají své identity v závislosti na kontextu, propojují prvky jejich odlišných identit a po vytvoření kognitivních a emočních vazeb s novou skupinou rozšiřují jejich sebedefinici. Vysvětlíme si, jak kulturní adaptace souvisí se třemi základními tvůrčími procesy: 1) schopnost rychle přepínat mezi kognitivními strategiemi a sémantickými kategoriemi, 2) snadnost v integraci protichůdných myšlenek a 3) rozšiřování kreativity. Tento model poukazuje na to, jak výzvy spojené s duální identitou posilují kreativitu. Porozumění této problematice přináší nový pohled na hodnotu rozmanitosti.

Klíčová slova: akulturace, rozmanitost, tolerance, flexibilita, kreativita, poznávání

Úvod

Kreativní a flexibilní myšlení je v dnešním světě zásadní pro osobní i profesní úspěch. Schopnost kreativity je nezbytná pro řešení problémů a inovaci. Nedávná zjištění svědčí o tom, že osobní zkušenost se sociální diverzitou podporuje a rozvíjí tuto jedinečnou lidskou schopnost. Tento článek pojednává o souvislosti mezi diverzitou a kreativitou a poskytuje nové poznatky o kulturní evoluci a společenských změnách v závislosti na dynamiku kulturní adaptace.

Diverzita a duální identita

Nejprve je klíčové objasnit, co máme na mysli, hovoříme-li o lidech s duální identitou. Jedná se o jednotlivce, kteří patří do dvou (nebo více) různých skupin, bez ohledu na doménu kategorie těchto skupin. Může se tedy například jednat o Číňana žijícího v Americe nebo o člověka pocházejícího z dělnické třídy nyní pracujícího v akademickém prostředí.

Kulturní adaptace na život v nových skupinách (které tradičně nesouvisely s původní identitou) představuje výzvu pro sebedefinici jednotlivců. Zároveň to ale přináší nespočet benefitů. Lidé, kteří vstupují do nových skupin se zlepšují v kognitivním přepínání a integrování

zdánlivě nekonzistentních myšlenek. Jejich nápady jsou originálnější a jejich vyjednávací strategie kreativnější. U těchto lidí také dochází častěji k povýšení v práci. Všechna tato zjištění naznačují, že patří-li člověk do dvou (nebo více) odlišných skupin, má to příznivý vliv na jeho schopnost kreativity. Aby k tomu došlo, musí být členství ve dvou (nebo více) skupinách charakterizováno těmito třemi prvky: hloubkou, dvojnásobným zapojením a kulturní vzdáleností.

Hloubka

Hovoříme-li o hloubce, máme na mysli délku a/nebo stupeň zapojení s jedincovými dvěma identitami. Duální identita posiluje schopnost kreativity pouze u těch jedinců, kteří se silně identifikují jak se svou starou skupinou (např. domácí kultura), tak se svou novou skupinou.

Studie zabývající se tímto tématem přišly se zjištěním, že pokud se jedinec patří do dvou skupin hluboce ztotožní pouze s jednou z nich, jeho schopnost kreativity je na stejné úrovni jako u jedince, který patří pouze do jedné skupiny. Lidé, kteří prošli hlubokou akulturační zkušeností (např. žili v zahraničí) dosahovali lepších výsledků v řadě úkolů týkajících se kreativity. Týkalo se to ale pouze těch, kteří v zahraničí žili, ne těch, kteří jeli do cizí země za účelem dovolené či krátké návštěvy.

La Fromboise, Coleman a Gerton (1993) poskytly výčet několika dovedností, které jsou nezbytné pro rozvoj hlubokého vztahu s novou i starou referenční skupinou: znalost hodnot a přesvědčení nové skupiny, pozitivní přístup k oběma skupinám, komunikační schopnost, znalost kulturně vhodného chování a sociální zakotvenost.

Dvojnásobné zapojení

Dvojnásobné zapojení znamená identifikaci a interakci s (alespoň) dvěma kulturami. Duálně zapojený člověk je tedy někdo, kdo prošel procesem adaptace na život a fungování v nové skupině a zároveň zůstal ztotožněn se svou původní kulturou.

Nejrozšířenějším rámcem pro pochopení psychologických reakcí na takové zkušenosti je akulturační model. Akulturační model označuje v užším slova smyslu psychosociální proces, kterým prochází imigranti stěhující se do nové země. Ústředním bodem tohoto modelu jsou akulturační strategie. Tyto strategie odrážejí, v jakém rozsahu je akulturační jedinec motivován zapojit se do hostitelské kultury a/nebo motivován udržovat spojení se svou původní kulturou. Jedním pólem je *asimilace* (vzdání se původní kultury ve prospěch té nové) a jejím protipólem *separace* (separace od nové kultury ve prospěch té staré). Výzkumy zabývající se akulturačními tvrdí, že obě zmíněné strategie s sebou nesou spoustu nevýhod a že nejvíce benefitů jedinci

přinese třetí strategie, kterou je *integrační strategie* – kde se jedinec zapojuje do obou kultur. Lidé, kteří zvolí integrační strategii, vykazují zvýšenou pohodu, zdraví, sociokulturní zdatnost, a nízkou hladinu stresu.

Existují důkazy, že tento typ dvojího zapojení může zvyšovat flexibilitu a kreativitu. Jedinci s duálním zapojením byli kreativnější v laboratorních podmínkách, inovativnější na svém pracovišti a častěji povýšeni v práci.

Kulturní vzdálenost

Aby došlo ke zvýšené schopnosti kreativity, musí být kultury, do nichž jedinec patří, značně odlišné. Kulturní vzdálenost označuje míru, do jaké se hodnoty, zvyky a charakteristiky dvou skupin odlišují.

Představme si například Brita, který stráví rok v USA. Pravděpodobně nebude čelit tolika konfliktům v hodnotách, zvycích a způsobech myšlení jako Brit trávící rok v Číně. Podobně nebude pro zaměstnance banky příliš náročné, když bude přesunut do jiné pobočky stejné banky. Jinými slovy, pokud normy dvou skupin zůstávají v konfliktu, jedinec se snaží tento konflikt překonat a vytvořit integrativní komplexní řešení, což vede ke zvýšené schopnosti kreativity.

Kreativita

Kreativita je proces vytváření něčeho nového a užitečného. Kreativní poznatky a produkty jsou výsledkem běžných kognitivních procesů zahrnujících schopnost integrace nekonzistentních myšlenek či schopnost flexibilně a bez námahy přepínat mezi postoji k problémům. Jsou limitovány zvyky a znalostmi, které jedinec získá v rodině nebo prostřednictvím vzdělávacího systému. Z našeho hlediska je ale nutné dodat, že vystaví-li se jedinec novým normám, mění se jeho staré myšlenkové vzorce a tím pak překonává tyto bariéry. Tím, že se lidé s duální identitou učí orientovat v nové realitě, se trénují v kognitivních dovednostech, které vedou ke kreativnějšímu myšlení.

Změny v kategorizaci

Alternace

Jedinci s duální identitou se vypořádávají se svou vlastní diverzitou prostřídáváním těchto identit. V mezikulturní literatuře se tento proces označuje pojmem *frame-switching*. Lidé s duální identitou musí dodržovat pravidla obou skupin, do kterých patří. Jelikož se důsledkem *kulturní vzdálenosti* budou tato pravidla značně lišit, musí tito jedinci rychle

rozpoznat, kdy jsou normy jedné skupiny vhodnější než normy té druhé. Pokud by si toho nebyli vědomi, mělo by to vážné důsledky pro jejich blaho a postavení ve společnosti. Příkladem může být třeba Brit žijící v Thajsku. Musí si být vědom toho, že přestože jsou vtipy mířené na královskou rodinu ve Spojeném království neškodné, v Thajsku by za toho mohl jít do vazby.

Frame-switching je speciální případ takzvaného *set-switchingu*. *Set-switching* označuje schopnost mimovolně přesouvat pozornost z jedné kategorie na druhou. V jedné z typických úloh při měření kreativity jsou lidé vyzváni, aby generovali různá využití pro určitý objekt. Mají-li účastníci například za úkol, aby generovali různá využití pro plastovou lahev a jejich odpovědi zní „napít se“, „nosit vodu“, „uchovávat tekutinu“ nebo „udržovat pití“, zůstávají jejich odpovědi v rámci jedné pojmové kategorie, což značí nízkou schopnost kreativity. Pokud jsou ale schopni se bez námahy mimovolně pohybovat mezi různými sémantickými kategoriemi, přijdou s nápady jako například „použít jako pokladničku“, „hodit na někoho (zbraň)“ nebo „použít místo míče při hře“ apod.

Stručně řečeno, kreativita těží z dovednosti jedince snadno se pohybovat mezi různými významovými rámci, což je schopnost, která se rozvíjí, je-li jedinec součástí dvou kulturních systémů.

Integrace

Výzkumy ukazují, že pokud si jedinec uvědomí existenci dvou protichůdných identit a kulturních požadavků s nimi spojených, prožívá to jako intraindividuální konflikt, který chce vyřešit.

Příkladem může být Ishrat, dcera pákistánských rodičů, která chodí do britské školy. Mezi těmito dvěma skupinami, do nichž patří, je patrná kulturní vzdálenost. Aby Ishrat zapadla, přizpůsobí se hodnotám skupiny svých vrstevníků a přijme západnější styl oblékání a chování. Po návratu ze školy opět přepne zpět a obleče se do tradičního oděvu. Tato strategie je ovšem funkční pouze do té doby, dokud jsou tyto dva světy odděleny. Může se stát, že dojde ke srážce, když například prarodiče Ishrat vynadají, že ve škole nenosí šátek. Aby si Ishrat udržela sounáležitost s oběma skupinami, bude motivována k nalezení kompromisu. Může se snažit o nalezení kreativní střední cesty mezi svými dvěma protichůdnými identitami. Například může zvolit modernější a „westernizovaný“ způsob nošení šátku.

Ukázalo se tedy, že mnoho situací, kde je přítomen zjevný konflikt mezi kognitivními rámci, plodí kreativní a flexibilní myšlenky. Nejenže jsou biculturní jedinci schopni rozpoznat a

přepínat mezi těmito rámci, ale je pro ně snazší vidět důvody, proč jsou oba nekonzistentní rámce validní a integrovat je do jednoho systému. Výzkum například ukázal, že jsou tito lidé schopni chápat oba argumenty týkající se potratů, jež někteří lidé označují jako vraždu a jiní zdůrazňují právo na svobodné rozhodnutí každého člověka. Z výzkumů se také ukázalo, že lidé, jejichž identity jsou integrovanější, jsou schopnější přicházet s kreativnějšími nápady tím, že kombinují myšlenky jejich dvou identit. Asijské Američané například přišli s originálnějšími recepty na pizzu a ženy inženýrky vymyslely kreativnější mobilní zařízení.

Je-li člověk členem dvou rozdílných sociálních skupin, přispívá to k jeho schopnosti integrovat existující koncepty. To vede ke vzniku nových a jedinečných kvalit.

Inkluze

K dosažení koherentnějšího pocitu vlastní duální identity se mohou jednotlivci snažit změnit vnímání své vlastní kultury a národní identity tím, že si uvědomí současnou hodnotu těchto dvou identit a sloučí ji do inkluzivnější kategorie. Vznikem takovéto širší identity se rozšíří i základní nápady, norem a chování, což vede ke větší schopnosti kreativity.

Příkladem může být žena, která se v minulosti označovala především jako „matka“. Během svých pracovních zkušeností si vytvořila identitu „inženýr“. Tyto dvě identity pak spojila a její sebedefinice se stala „profesionální žena“. Když byla požádána, aby přemýšlela o chování, které je charakteristické pro skupinu, do které patří, měla možnost čerpat z této nové širší sebedefinice a nemusela přepínat mezi svými dvěma rolami. Rozšířila tak rámec kognicí, norem a hodnot, ke kterým má kdykoliv okamžitý přístup.

Tento proces dobře ilustruje i mobilita v rámci Evropské unie. Například britští vysokoškoláci, kteří rok studovali v jiné evropské zemi, se následně cítili mnohem výrazněji jako příslušníci evropského kulturního prostoru a projevovali větší zájem o evropská témata. Podobné kontakty mezi různými skupinami vedou k posunu v kategorizaci z hlediska „my versus oni“ k inkluzivnějšímu „my“.

Rozšiřováním vlastní sebedefinice posilujeme emoční vazby s novou skupinou a její kulturou a zvyšujeme význačnost univerzálních společných hodnot. Slovy Sampsona a Smithe (1957) zkušenosti rozmanitosti vedou jednotlivce k tomu, aby se stal světově smýšlející osobou, někým, kdo „upřednostňuje světový pohled na problémy lidstva a jehož primární referenční skupinou je lidstvo, ne Američané, Angličané, Číňané apod“.

Stručně řečeno, jednotlivci, kteří se stanou členy nových skupin, se s větší pravděpodobností odkloní od úzce definované sebekategorizace k širší definici sebe sama.

Dojde k rozvoji myšlenkové základny, která jim umožní osvobodit se od omezení spojených s prototypickými řešeními problémů dostupných v jejich původní skupině a zvýší jejich šanci na vytváření kreativnějších a inovativnějších nápadů.

Časový průběh individuální adaptace na duální identitu

Výše jsme uvedli tři charakteristiky zkušeností s duální identitou, které jsou nezbytné pro rozvinutí kreativity: *hloubka*, *dvojitá zapojení* a *kulturní vzdálenost*. Také jsme zmínili tři kognitivní strategie, z nichž jsou všechny přínosem pro kreativitu. Jednotlivci mohou *přepínat* mezi kulturními rámci, mohou *integrovat* prvky z dvou kulturních rámců a mohou si vytvořit širší myšlenkovou základnu tím, že dojde k *inkluzi* těchto dvou kulturních rámců.

Různé kognitivní strategie a důsledky, o kterých jsme hovořili, mohou být spuštěny v různých bodech procesu internalizace. Zpočátku se jedinci zaměří na správné reakce na bezprostřední akulturační tlaky tím, že se naučí o chování a hodnotách své nové skupiny a budou je uplatňovat, když to budou okolnosti vyžadovat. Postupem času si budou zvyky, hodnoty a kulturní konflikty stále více uvědomovat a začne docházet k integraci nekonzistentních myšlenek, což je proces, který je spojován s konceptuální expanzí. Po nějaké době získají ještě více znalostí o nové skupině a vytvoří si s ní mezilidské vazby, což povede k rozšíření jejich sebedefinice.

Doporučení pro budoucí výzkum

Model, který jsme uvedli, může pomoci k vyvinutí specificky cílených testů kognitivních důsledků procesu duální identity. Výzkumníci by se například mohli dotazovat, do jaké míry si jedinec zanechal smysl pro svou domácí kulturu, zatímco žil v hostitelské kultuře a do jaké míry jsou si tyto dvě kultury podobné.

Obeznamnost se změnami, které nastanou během adaptace jedinců s dvojitou identitou, nemusí sloužit pouze jako vysvětlení toho, proč dochází ke stimulaci kreativity, ale může osvětlit další důsledky spojené s tímto procesem. Výzkumníci by například mohli prozkoumat, zda členství ve dvou skupinách vede k lepší simultánní jazykové interpretaci, přeorientování se v jízdě na levé či pravé straně silnice, nebo k jiným typům úkolů, které zahrnují rychlou změnu kognitivních strategií.